

Ю.М. Маршавін

Модернізація системи робочих місць як основа забезпечення продуктивної зайнятості населення

У статті розроблені концептуальні засади державної стратегії модернізації системи робочих місць на інноваційно-інвестиційній основі, запропонована методика визначення обсягу потрібних для цього коштів.

Ключові слова: система робочих місць, зайнятість населення, інвестиційна привабливість, інноваційно-інвестиційні чинники, вартість робочого місця.

This paper develops conceptual principles of the government strategy of modernization of the job system that is based on innovation and investment. Methods of determining the amount of funds needed for this have been proposed.

Key words: job system, employment, investment attractiveness, innovation and investment factors, job costing.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Загострення глобальної конкуренції диктує необхідність розробки та впровадження науково обґрунтованої державної стратегії створення і збереження сучасних робочих місць. Важливість цієї проблеми зумовлена також тим, що, за оцінкою фахівців, близько 50% технологічного обладнання експлуатується двадцять і більше років. У той же час через інвестиційну пасивність, що мала місце в Україні два останні десятиліття, середня ступінь зношення основних засобів по країні досягає 75% у сфері виробництва й розподілення електроенергії, газу та води, переробній промисловості, транспорту і зв'язку. А у Вінницькій, Полтавській, Кіровоградській, Харківській, Херсонській областях вона ще вища [6, с. 90–91]. Спрацьоване обладнання зумовлює високу трудомісткість виробництва, відповідно, й собівартість продукції, що неминуче призводить до втрати вітчизняними виробниками конкурентних позицій на зовнішніх і внутрішньому ринках, отже, до скорочення попиту на їх продукцію. Звідси – зниження обсягу і погіршення структури зайнятості населення.

Розв'язання цих та багатьох інших гострих соціально-економічних проблем неможливе без серйозної модернізації системи робочих місць, що вимагає визначення і наукового обґрунтування чинників цього процесу.

Слід зазначити, що проблема розвитку системи робочих місць знайшла своє віддзеркалення у **дослідженнях і публікаціях** українських і закордонних науковців. Її аналізували С. Бандур, І. Петрова, Н. Тарасова, російські економісти А. Семенов і С. Кузнецов, В. Іванова, Г. Альохіна. У працях цих та інших науковців досліджуються окремі методологічні проблеми розвитку робочих місць, методичні підходи до оцінки їх вартості, проаналізовані тенденції відтворювальних процесів в економіці. Проте на сьогодні не розв'язані такі важливі аспекти формування системи робочих місць, як методика оцінки їх

ефективності, зміст та структура наукової категорії “створення робочого місця”, не розкриваються чинники цього процесу, що має вирішальне значення для досягнення повної і продуктивної зайнятості населення [1, с. 15].

Метою статті є розробка концептуальних засад державної стратегії створення і збереження сучасних робочих місць шляхом визначення ознак, що характеризують цей процес, необхідних і достатніх передумов модернізації системи основного капіталу на інноваційно-інвестиційній основі в Україні, запропонування методики визначення обсягу потрібних для цього коштів та опрацювання засобів державної підтримки.

Виклад основного матеріалу. У контексті мети даної статті потрібно перш за все розкрити зміст наукової категорії “робоче місце”, визначити сутність поняття “створення робочого місця”.

Дослідники, аналізуючи проблему робочих місць у контексті зайнятості населення, розглядають її у двох аспектах: фізичному та економічному. Під фізичним робочим місцем зазвичай розуміють сукупність певної частини фізичного простору і технічних засобів, що призначаються для здійснення виробництва товарів і послуг. Економічне робоче місце уявляють як сукупність матеріально-речових, економічних і соціальних умов забезпечення зайнятості одного працівника; фізичне робоче місце набуває якості економічного за умов забезпечення ресурсами, фондом оплати праці, обіговими засобами [5, с. 51].

Результати аналізу показують, що у науковій літературі й господарській практиці усталеним є положення про те, що створеним вважається робоче місце, на яке прийнятий працівник, а моментом створення – факт його працевлаштування. Зокрема такий підхід міститься у методиці моніторингу створення робочих місць, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 12.04.2006 № 512, яка, на погляд автора, має низку суперечностей і невизначеностей.

По-перше, хоча процеси створення робочих місць і розширення зайнятості тісно і безпосередньо пов'язані, проте їхній рух може бути несинхронним. Збільшення зайнятості часто відбувається і за рахунок прийому

Маршавін Юрій Миколайович, доктор економічних наук, доцент, перший проректор Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України (Київ).

© Маршавін Ю.М., 2014

працівників на обладнання, що простоювало, а її скорочення – при збереженні кількості фізичних робочих місць через погіршення економічної кон'юнктури. З іншого боку, створення нових робочих місць не завжди спричиняє зростання зайнятості. Зокрема в ситуації впровадження новітніх трудозберігаючих технологій може відбутися навіть її скорочення.

По-друге, підхід, за якого існує лише одна умова створення робочого місця – прийом на нього працівника, на нашу думку, є неповним. Він фактично дає змогу “створювати” робочі місця без їх фізичного утворення: достатньо після звільнення особи з існуючого робочого місця прийняти на нього іншу особу. Саме це відбувалося в Україні у 2005–2009 рр. під час виконання урядової програми щодо створення 5 млн робочих місць (щорічно по 1 млн) відповідно до Указу Президента України №1073/2005 від 11 липня 2005 р. У цей період прийом на роботу нових працівників в основному відбувався замість звільнених у результаті природної плінності кадрів, але зараховувався як створення робочих місць. У результаті, незважаючи на те, що кількість зайнятих за період 2005–2009 рр. скоротилася майже на 0,5 млн осіб (з 20 680 до 20 192 тис.), а працюючих за наймом – більш ніж на 1 млн осіб (з 14 005 до 12 949 тис.), урядовці звітували про виконання завдання [3].

Тому, на думку автора, мають існувати дві обов'язкові умови, одночасне дотримання яких є ознакою створення нового робочого місця: по-перше, дане робоче місце має бути у фізичному сенсі новим (якого не існувало раніше) або вільним не менше шести місяців (двох кварталів) поспіль, що безпосередньо передували прийому працівника; по-друге, на нього дійсно працевлаштована людина.

Серед чинників модернізації системи робочих місць провідне місце займає наявність фінансових ресурсів. Розрахунки свідчать, що для забезпечення робочими місцями безробітних, зовнішніх трудових емігрантів – громадян України, а також частки працездатного економічно неактивного населення працездатного віку, потреба вітчизняної економіки у нових продуктивних робочих місцях вимірюється у 5–7 млн. Щодо обсягу фінансових ресурсів, то їх можна визначити, знаючи середню вартість створення одного робочого місця.

Відповідно до нормативів, затверджених Державним комітетом України з будівництва та архітектури від 19.07.2002 №13, вартість створення одного економічного робочого місця варіюється залежно від галузі економіки: від 27 тис. грн (у цінах 2001 р.) у торгівлі, громадському харчуванні та побутовому обслуговуванні до 233 тис. грн – в електроенергетиці. За розрахунками фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, середня вартість створення одного сучасного робочого місця в Україні складає 15,4 тис. євро. Отже, для створення зазначеної вище кількості робочих місць потрібно 75 – 110 млрд євро, що порівнюється з обсягом річного ВВП та у три рази перевищує розмір Зведеного бюджету України.

Але справа у тому, що ці кошти, по-перше, потрібні не одночасно і не лише під час тривалого процесу модернізації системи робочих місць, а по-друге, матимуть різні джерела. Для позбавлення певної плутанини, досягнення

більшої чіткості та логічності у трактуванні цих аспектів фінансування створення робочих місць автор розробив концепцію життєвого циклу робочого місця. Життєвий цикл робочого місця – це період часу від розробки його проекту і фізичного створення до занепаду та ліквідації. Такий підхід характеризує не лише часовий інтервал, а й зміст, характер функціонування, обсяги та джерела фінансування робочого місця у кожній фазі циклу.

На наш погляд, робоче місце у процесі життєвого циклу проходить чотири фази:

1. Підготовка. Складається з трьох підетапів: маркетингові дослідження, проектування робочого місця, придбання (оренда або пристосування) основних засобів виробництва: будівлі, споруди, обладнання.

2. Створення. Включає створення відповідної просторової зони (у власному, пристосованому або орендованому приміщенні), монтаж і наладку (пристосування) обладнання, введення в експлуатацію і технологічне освоєння робочого місця.

3. Експлуатація. Охоплює функціонування, технічну підтримку і обслуговування робочого місця.

4. Занепад і виведення з експлуатації у зв'язку із фізичним або/і моральним зносом.

У першій фазі життєвого циклу, коли здійснюються маркетингові дослідження і проектування робочого місця, кошти вкладаються в дослідження і розробки, а також у придбання (будівництво, оренду або пристосування) пасивної та активної частин основних засобів. У другій фазі основні витрати пов'язані зі створенням просторової зони у приміщенні (будівлі, споруді) для нового обладнання, його монтаж і наладка. Потім відбувається введення робочого місця в експлуатацію: технологічне освоєння, прийняття і навчання працівника, забезпечення сировиною, матеріалами, обіговими засобами. На завершення другої фази починається випуск продукції (часто – нової). Під час третьої фази відбувається стандартна експлуатація робочого місця: зазвичай спочатку зростають обсяги виробництва, поліпшується якість продукції, що забезпечує зростання прибутків і створення передумов для збільшення розміру оплати праці. Витрати на технічну підтримку і обслуговування робочого місця, придбання матеріалів, сировини, енергоресурсів, оплата праці здійснюються із доходу, отриманого від реалізації виробленої продукції. У четвертій фазі обладнання фізично та/або морально застаріває, що спричиняє зниження продуктивності праці і погіршення якості продукції, падіння її конкурентоспроможності, мінімізацію прибутків. Здійснюється поступове зниження обсягів виробництва і зменшення відповідних доходів, але утримання робочого місця відбувається в такий же спосіб, як і у попередній фазі. На завершення цієї фази відбувається звільнення або переведення працівника на іншу роботу, демонтаж обладнання та його утилізація.

Запропонований підхід дає змогу чітко уявити як потреби економіки в коштах для створення робочих місць, так і результати цього процесу з диференціацією у часі зазначених потреб і отриманих результатів.

У той же час марно вважати, що в разі наявності у бізнесу і держави розрахованої вище колосальної суми коштів в Україні почнеться і набуде динаміки процес ство-

рування робочих місць (на що явно сподіваються певні науковці та урядовці). На думку автора, можливість нести витрати на фінансування основних засобів виробництва та обігових коштів є лише необхідною, але недостатньою умовою цього процесу. Створення робочих місць (включаючи прийом на роботу працівників) пов'язано перш за все з *ринковою кон'юнктурою*. Прийнятна кон'юнктура (високий рівень реального попиту) активізує підприємство, що може спричинити зростання продуктивної зайнятості (форми організації зайнятого населення, рівень, обсяги, структура та інші параметри якої ведуть до неухильного зростання продуктивності праці, піднесення добробуту і життєвого рівня населення та прискорення соціально-економічного розвитку держави на основі високої мотивації до праці, трудовбереження та виробництва висококонкурентної продукції, що забезпечена платоспроможним попитом). І навпаки, результатом зниження попиту на конкретну продукцію зазвичай є скорочення чисельності працюючих. Прикладом може служити ситуація щодо зайнятості населення у військово-промисловому комплексі України на початку 1990-х років, коли різке зниження попиту на його продукцію за наявності досить конкурентних робочих місць спричинило скорочення багатьох тисяч працівників. Отже, у ринковій економіці головною передумовою створення робочих місць є потреба споживачів у відповідній продукції або, висловлюючись в термінах кейнсіанської теорії зайнятості, наявність "ефективного попиту". *Зайнятість, за Кейнсом, є функцією ефективного попиту – "такого значення сукупного попиту, котре стає фактично реалізованим"* [2, с. 57].

Результати дослідження свідчать, що найбільш впливовим чинником зайнятості, а отже, створення нових робочих місць, є інвестиції. Це пояснюється тим, що існує кілька рівнів впливу інвестицій на обсяг зайнятості населення. На *першому рівні* цей вплив здійснюється через механізм формування сукупного попиту (відповідно до кейнсіанської теорії), одразу створюючи робочі місця на підприємствах і в галузях, що виробляють засоби виробництва. *Другий рівень* впливу інвестицій на формування зайнятості, який віддзеркалюється на ринку праці через більш тривалий час, полягає у створенні нових та модернізації діючих робочих місць за допомогою обладнання, машин і механізмів, що виробляються на першому рівні впливу. Тобто в цьому контексті сьгоднішні інвестиції формують кількісні та якісні характеристики завтрашніх робочих місць і визначають попит на робочу силу у перспективі. На *третьому рівні* інвестиції, спричиняючи структурні зрушення у складових макроекономічної системи, можуть сприяти розвитку високорентабельних галузей і підприємств завдяки спрямуванню в них капітало вкладень, тим самим змінюючи структуру зайнятості.

Як показує аналіз, рівень інвестиційної активності в Україні залишається низьким. Зокрема показник відношення обсягу інвестицій в основний капітал до ВВП останні п'ять років жодного разу не перевищив порогового значення (яке, з точки зору інвестиційної безпеки, складає 25%): 2008 р. – 24,6%, 2009 р. – 16,6%, 2010 р. – 13,8%, 2011 р. – 14,1%, 2012 р. – 24,4%.

Однак проблема полягає не лише в низьких обсягах інвестування, а й у недостатньому врахуванні їх галузево-

технологічного призначення. Більша частина спрямовується не у виробничу сферу, а у підприємства торгівлі, готельного і ресторанного, розважального бізнесу тощо. До того ж окремі інвестиції хоча і призначаються для оновлення активної частки основного капіталу, але вкладаються у придбання обладнання невисоких технологічних укладів (як правило, четвертого), що перетворилося у другосортне і вже не потрібне розвиненим країнам. Оскільки за рівнем продуктивності праці в традиційних галузях ми помітно відстаємо від країн ОЕСР, подібний підхід гарантує вітчизняним підприємцям помітне зростання прибутків. Однак у підсумку запозичення таких "інновацій" зумовлюватиме збільшення нашого відставання від розвинених країн.

Отже, створення робочих місць належної технічної оснащеності залежить як від сум інвестиційних витрат, так і від ступеня інноваційності об'єкта інвестицій. Відсутність послідовної державної науково-технічної та інноваційної політики, перш за все щодо підтримки та стимулювання інноваційних процесів, призвело до занепаду високотехнологічних виробництв і водночас до посилення та домінування низькотехнологічних сировинних. Проте, зокрема, свідчить примітивна структура основного капіталу, в якому переважають третій (більше половини) та четвертий (понад третину) технологічні уклади, при символічному розмірі п'ятого і майже за повної відсутності шостого.

У цьому контексті підкреслимо, що чинна система показників ефективності відтворення основних засобів в Україні потребує вдосконалення щодо методики обчислення деяких з них та повноти охоплення окремих сторін відтворення засобів праці. Зокрема коефіцієнт оновлення визначається відношенням абсолютної суми введення основних фондів до їхньої наявності на кінець року, але при цьому враховується лише вартість нового обладнання, а не його продуктивність та інноваційність, відповідність кращим закордонним зразкам.

За рівнем продуктивності робочих місць їх доцільно об'єднати у чотири групи: неефективні, малоефективні, ефективні та абсолютно ефективні за показниками (див. таблицю).

Природно, що критерії і ознаки системи оцінки продуктивності робочих місць не можуть залишатися незмінними, вони мають корегуватися. Органи державної влади, профспілки і роботодавці можуть використовувати цю матрицю як орієнтир для стимулювання насиченості економіки технологічно передовими, добре оплачуваними і безпечними робочими місцями.

У вартість робочого місця, визначену вище, входить як пасивна, так і активна частина. Але створення нових робочих місць на значній частині підприємств не пов'язане з будівництвом нових приміщень або споруд. Частіше за все *підприємства великого і середнього бізнесу* мають змогу створювати нові робочі місця на базі вже існуючих приміщень за рахунок оновлення обладнання та устаткування без залучення державних коштів.

У створенні нових робочих місць особливо вагомою є *роль малого підприємництва*, започаткування якого не потребує значних фінансових ресурсів, особливо щодо пасивної частини основних засобів виробництва.

Матриця оцінки ефективності робочого місця

Показник	Неефективне робоче місце	Малоефективне робоче місце	Ефективне робоче місце	Абсолютно ефективне робоче місце
Технологічний уклад, до якого відноситься робоче місце	2–3	4	5	6
Продукція має інноваційний характер у середині країни	відсутня	відсутня	наявна	відсутня
Продукція має інноваційний характер за кордоном	відсутня	відсутня	відсутня	наявна
Рівень амортизації, у відсотках до первинної вартості	вище 75%	50–75%	25–50%	менше 25%
Рівень витрат коштів на ремонти, у відсотках до первинної вартості за весь термін експлуатації	вище 10%	5–10%	1–5%	до 1%
Частка продукції, що імпортується	не імпортується	не імпортується	10–30%	понад 30%
Оплата праці порівняно із середнім рівнем у регіоні	значно менше	менше	більше	значно більше
Оплата праці порівняно із середнім рівнем у галузі	значно менше	менше	більше	значно більше
Оплата праці порівняно із середнім рівнем щодо аналогічних галузей розвинених країн	значно менше	значно менше	не менше	більше
Кількість травм і професійних захворювань за минулий календарний рік	є випадки	випадки відсутні	випадки відсутні	випадки відсутні
Кількість днів перебування працівників на лікарняному за минулий календарний рік	більше ніж по галузі	на рівні галузі	менше ніж по галузі	значно менше ніж по галузі

Зазначимо, що останніми роками загальна кількість зайнятих у малому підприємстві коливається від 6,0 до 6,3 млн осіб (у межах 25–30% від загальної кількості зайнятого населення). Державна підтримка створення нових продуктивних робочих місць на інноваційно-інвестиційній основі має здійснюватися малим бізнесом перш за все опосередкованими засобами: через формування привабливого клімату для бізнесу та інвестицій. Однак розвиток малого бізнесу, а отже створення ним нових робочих місць потребує фінансової підтримки держави. Її найбільш доцільною формою є компенсація частки відсоткових ставок за кредитами комерційних банків, яка має значні переваги порівняно з іншими засобами – безповоротними субсидіями, субвенціями, дотаціями та податковими пільгами. Це зокрема продемонстрував вітчизняний досвід на початку 2000-х рр., коли сільськогосподарським виробникам було виділено 175 млн грн бюджетних коштів, за рахунок яких 44,5 тис. сільськогосподарських підприємств отримали в комерційних банках позик на суму 10,1 млрд грн. Отже, на 100 грн бюджетних витрат у 2000 р. залучалося 1636 грн, у 2004 р. – 2525 грн при досить високому рівні повернення позик – близько 96% [4, с. 137].

Для створення нових робочих місць, особливо у сільській місцевості, великі перспективи має така форма фінансової підтримки, як довгострокове кредитування придбання основних засобів виробництва шляхом фінансового лізингу і лізингових операцій, що також сприятиме створенню додаткових робочих місць у сервісному обслуговуванні відповідної техніки та інших суміжних галузях і виробництвах.

Кредитні преференції (наприклад, 50–75% від облікової ставки НБУ) як форма бюджетної підтримки створення робочих місць малим бізнесом має перевагу також тому, що певна частина цих витрат із часом повернеться в місцеві та державний бюджети завдяки збільшенню податкових надходжень від додаткової зайнятості.

Висновки. Передумовою забезпечення високого рівня продуктивної зайнятості населення, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, а звідси – зростання оплати праці та створення її належних умов визначається перш за все кількістю та інноваційністю робочих місць.

Загальноприйнятий на сьогодні підхід визначення створення робочого місця за фактом прийому на нього працівника є некоректним. Існує дві умови, одночасне дотримання яких є ознакою створення нового робочого місця: по-перше, дане робоче місце має бути у фізичному сенсі новим (якого не існувало раніше) або вільним не менше шести місяців (двох кварталів) поспіль, що безпосередньо передували прийому працівника; по-друге, на нього працевлаштована особа.

Серед чинників модернізації системи робочих місць провідним є наявність фінансових ресурсів. Для забезпечення працездатного населення сучасними робочими місцями у кількості 5–7 млн потрібно 75–110 млрд євро. Ці кошти матимуть різні джерела і диференційованість у часі відповідно до фази життєвого циклу робочого місця. Запропонована автором концепція життєвого циклу робочого місця дає змогу чітко уявити потреби економіки

в коштах для створення робочих місць і результати цього процесу з їх диференціацією у часі.

Можливість нести витрати на фінансування основних засобів виробництва та обігових коштів є необхідною, але недостатньою умовою процесу модернізації системи робочих місць. Вирішальне значення має потенційний попит на конкретну продукцію, який залежить від потреб і купівельної спроможності вітчизняних і закордонних споживачів. За наявності відповідного попиту першорядне значення для створення додаткових робочих місць належить інвестиційному процесу. При цьому необхідно створювати стимули для спрямування інвестицій не просто в основний капітал, а в технічне переоснащення підприємств, зробивши пріоритетним їх вкладання в інноваційне виробниче обладнання, інноваційні проекти на базі вітчизняного інтелектуального капіталу, закупівлю вітчизняних інновацій, придбання за кордоном лише новітніх розробок і технологій, у т.ч. патентів.

Набуттю системою робочих місць інноваційного характеру має сприяти розроблена система показників ефективності відтворення основних засобів, що передбачає критерії та ознаки рівня продуктивності робочих місць, які доцільно об'єднати у чотири групи: неефективні, малоефективні, ефективні та абсолютно ефективні.

Державна підтримка створення нових продуктивних робочих місць на інноваційно-інвестиційній основі має здійснюватися перш за все опосередкованими засобами: через формування привабливого клімату для бізнесу та інвестицій, насамперед внутрішніх. Однак на етапі

виходу із тривалої рецесії створення нових робочих місць малим бізнесом у певних галузях має здійснюватися і за бюджетної підтримки. Її найбільш доцільною формою є компенсація частки відсоткових ставок за кредитами комерційних банків, яка повинна мати тимчасовий характер – зниження ринкової відсоткової ставки комерційних банків в Україні до середньоєвропейського рівня.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про зайнятість населення" від 5 липня 2012 року №5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5067-1>
2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. – М. : Гелеос АРМ, 1999. – 352 с.
3. Основні показники економічного розвитку України / Міністерство праці та соціальної політики України. – 18 лист. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=86722&cat_id=34948
4. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.
5. Семенов А. Рабочие места как основа занятости (методика оценки стоимости и анализ динамики системы рабочих мест) / А. Семенов, С. Кузнецов // Экономист. – 1996. – №7. – С. 51.
6. Статистичний щорічник України за 2012 рік. – К. : Агентство Трейд, 2013. – 551 с.

Стаття надійшла 02.04.2014

УДК 331.5

І.Ф. Гнибіденко, А.Д. Руснак

Результати трансформації ринку праці на селі та шляхи оптимізації неформальної зайнятості сільського населення

У статті вперше обґрунтовуються методичні засади щодо впровадження у практику основних напрямів детінізації суб'єктів господарювання на селі та визначаються оптимальні шляхи неформальної зайнятості сільського населення.

Ключові слова: сільський ринок праці, неформальна зайнятість, сільське населення, особисте сільське господарство, товарне виробництво, мінімізація доходів.

The paper justified methodological principles for implementation in practice of the basic directions of de-shadowing business in rural areas and determined the optimal ways of informal employment in rural areas.

Keywords: rural labour market, informal employment, rural population, private farming, commodity production, shadow income.

Постановка проблеми. Наукові дослідження з питань функціонування та перспектив розвитку ринку праці у сільській місцевості України вказують на їх виключну важливість у становленні ефективного, соціаль-

но спрямованого аграрного сектору економіки, який повинен задовольнити потреби внутрішнього ринку в продовольстві, забезпечити багатокладність та пріоритетність підтримки господарств, власники яких проживають у сільській місцевості, поєднати право на землю із працею на ній, а також мати власні економічні інтереси, поєднані з соціальною відповідальністю перед суспільством.

За час переходу до економіки ринкового типу середньооблікова кількість найманих працівників у підприємствах сільського господарства та пов'язаних з ним послуг скоротилася з 4881 тис. осіб (1990 р.) до 625,3 тис. осіб (2012 р.), або майже у 7,8 раза. Фактично у країні

Гнибіденко Іван Федорович, доктор економічних наук, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІГК ДСЗУ (Київ);

Руснак Афанасій Дмитрович, кандидат економічних наук, завідувач відділу проблем зайнятості та соціального захисту сільського населення Науково-дослідного інституту праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України та НАН України (Київ).

© Гнибіденко І.Ф., Руснак А.Д., 2014